

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,— per jaar, buitenland f 4,60 per jaar.
Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.
Contrib. Luisterkr. f 1,—. Dit bedrag tezamen met bovengenoemde f 3,— te voldoen.

AVONTUREN VAN HET HUMANISME: DE EEUW VAN VOLTAIRE

De betekenis van de achttiende eeuw is in de cultuurgeschiedenis vaak onderschat: een lichtzinnige, weinig serieuze tijd, heeft men gezegd, waarin met veel de spot werd gedreven, alle mogelijke erkende waarden op losse schroeven werden gezet, kortom waarin de basis ondermijnd werd van de klassieke geest. Pas geleidelijk aan, naarmate de afstand groeide en het perspectief ruimer werd, is men zich gaan afvragen of de „kwade” kant van die eeuw niet precies zijn betekenis en zijn waarde geweest is voor de ontwikkeling van de mens. Het hangt er dan maar vanaf of men zich op een natuurlijk of metafysisch, een bovennatuurlijk standpunt stelt.

Na de Renaissance en de Reformatie, beide momenten die een geweldige beroering in het Europese leven gebracht hebben, brak er op het oog een periode van bezinning aan, van een zekere stabiliteit. Maar dit was niet meer dan de schijn welke de oppervlakte te zien gaf. In werkelijkheid, of onder die oppervlakte, werd de wereld verder ontdekt. De mens kent, zoals Bernard Groethuysen het in een beschouwing over Montaigne in zijn *Anthropologie philosophique* formuleert, nog niet de maat van zijn krachten, hij heeft zijn denken nog niet door de dingen laten beproeven; het gevoel dat hij heeft van zijn macht is nog zeer beperkt. Hij kent zijn leven, maar nog niet het leven. Die kennis moet hij ontwikkelen. Reeds kent hij verschillende mensen-typen, reeds heeft de Grieks-Romeinse filosofie hem verschillende fundamentele wetten doen ontdekken, waarop hij zijn kennis van de mens kan baseren, een zich voortdurend — en tot in onze dagen — onafgebroken ontwikkelend geheel van lichamelijke en geestelijke functies. Die kennis is een natuurlijke kennis en dat geheel een algemene conceptie.

Tegenover die kennis en die algemene conceptie van de mens staat het bewustzijn dat de mens van zichzelf krijgt en dat iets anders is dan de zuivere zielservaring, die het lichaam of in het algemeen de stof be-

schouwt als iets dat overwonnen dient te worden, iets anders ook dan de mytische ervaring, waarbij de mens zich nog slechts ziet als een schepping van het heelal en derhalve zichzelf verloochent.

Dit zelfbewustzijn van de mens is latent aanwezig tijdens de periode van bezinning welke de 17e eeuw van buiten gezien grotendeels is geweest. Maar de ontdekking van de wereld leverde als het ware een steeds groter en belangrijker wordende hoeveelheid explosieve stoffen op. Wie zich daarin wil verdiepen — en het is een uiterst boeiende materie — kan ik verwijzen naar het meesterlijke werk van Paul Hazard „La crise de la conscience européenne”, dat juist de overgang behandelt van de betrekkelijk rustige, klassieke 17e eeuw naar de 18e, — een tijd van 35 jaar, van een dusdanig belang, dat de ontwikkeling van de mensheid erdoor bepaald geworden is en de in die jaren ontstane ideeën nog steeds dóórwerken.

Wat is er in die grensjaren tussen de 17e en de 18e eeuw te zien? Enorme psychologische veranderingen, voortvloeiend uit het feit dat tegen het einde van de 17e eeuw overal het reizen toenam en met het reizen de reisbeschrijvingen. Het wemelt in die jaren van de meest curieuze en verrassende geschriften over verre landen, zeden en gewoonten van andere volken, enz. De vergelijking met eigen zeden en gewoonten drong zich op en tevens de conclusie dat er ook buiten de traditionele (christelijke) waarden, waarheid, moraal en geluk te vinden was. Een besef van betrekkelijkheid ontstond dus. Andere consequenties van dat besef: een hernieuwde belangstelling voor het verleden, maar een kritische, die niet zonder meer de waarheid aannam van wat door vroegere historischrijvers als waar verteld was, zonder dat zij dat besef van betrekkelijkheid op dezelfde manier kenden. En het stond niet anders met de kijk op de Bijbel...

De strijd tussen orthodoxie en heterodoxie, tussen gezag en vrijheid bleek met de Refor-

matie slechts een bepaalde vorm te hebben gehad en nog heel andere dimensies te kunnen aannemen. Erasmus had het wel voorzien, toen hij de verdediging van de vrije wil koos als essentieel punt in het debat van zijn tijd. Om die vrije wil zou het verder gaan, om de vrijheid die daar het gevolg van was en om het gebruik van de vrijheid die het grote vraagteken, maar ook de grote opgave van de komende tijden zou worden. Pierre Bayle verschijnt, de schrijver van de „Dictionnaire historique et critique” uit 1695, waarin in hoofdzaak problemen van theologische en godsdiensthistorische aard worden behandeld met een grote eruditie, maar een nog groter scepticisme. Zo groot dat hij, protestant geboren, bekeerd tot het katholicisme, opnieuw protestant geworden, uitgeweken naar Holland, professor in de wijsbegeerte en geschiedenis geworden in Rotterdam, tenslotte ook hier niet aanvaard en uit zijn ambt ontzet werd, al liet men hem tot zijn dood in deze stad de gelegenheid om aan zijn „Dictionnaire” verder te werken. Deze man die niets liever gewild zou hebben dan goed en kwaad, God en Duivel verzoenen, heeft eigenlijk maar voor één zaak aandacht gehad: voor de mens, als het punt waar die verzoening tot stand zou moeten komen, wanneer ze mogelijk was. Maar voor niets ter wereld zou hij de werkelijkheid prijs geven die hij ziet, en die is: begrepen te hebben dat alles onverklaard is en dat er een kloof bestaat tussen de idee van een alwetende God en de mens die zich van zijn onwetendheid bewust is.

De invloed van Bayle op de 18e eeuw is buitengewoon groot geweest. In en door hem is het scherpst in deze overgangperiode het traditionele geloof aan het wankelen gebracht. Het rationalisme wordt de humanistische schakel naar de 18e eeuw.

De achttiende eeuw wordt wel eens de „eeuw van Voltaire” genoemd. Dat is juist in zoverre men deze eeuw zou willen definiëren als die van de universele kritiek. Dat is het belang ook van dit tijdvak en van deze man voor de ontwikkeling van het humanisme.

In Engeland, waar Voltaire van 1726 tot 1730 verblijf hield, leerde hij de macht kennen van de publieke opinie en de waarde van de verdraagzaamheid, die op het vasteland, ondanks alle „vooruitgang”, nog niet zover gevorderd was dat meningsvrijheid of geloofsvrijheid als Europese verworvenheden gelden konden. Zijn kennismaking met de Quakers o.a. bracht hem ertoe alle vormen en uitingen van godsdienstig fanatisme te haten en te verafschuwen en er een blijvende oorlog aan te verklaren.

Maar Voltaire was zich vooral bewust van het feit dat de filosofie en in het algemeen de kennis slechts het voorrecht waren van een betrekkelijk kleine groep mensen. Dat maakte de macht van het „obscurantisme” groot, meende hij, en daarom des te gevaarlijker. Hij stelde zich dan ook tot taak een tegenstroom in het leven te roepen, een soort van propaganda voor de verlichting.

Uit een dergelijke gedachte is zijn „Essay sur les Moeurs” ontstaan, waarin hij de hypocrisie ontmaskert, en de mystificaties toont waarachter de mens zijn fictieve illusies levendig tracht te houden: de mystificaties van de geschiedenis, van de recht-

vaardigheid, van de waarheid.

In zijn polemisch en filosofisch, in al zijn creatief werk ook, zal hij deze strijd voortzetten, onvermoeibaar tot aan zijn dood op zijn late leeftijd toe, zal hij trachten „d'écaser l'infâme”, zoals hij het noemt, ook en misschien vooral, toen hij een figuur van voor die tijd fabelachtige roem geworden was, naar wie iedereen kwam kijken, niet minder aanbeden dan sommige filmsterren tegenwoordig.

Is Voltaire in zijn agressiviteit te ver gegaan? Zeker is dat hij zich tegen het einde van zijn leven meer en meer afsloot in de eenzijdigheid van zijn stellingname. Zijn ontkenning werd obsessie, zijn houding een idee fixe, zijn wapen een ironie die vaak niet boven een goedkoop en oppervlakkig niveau uitkwam. Dat zijn minder goede karaktereigenschappen, zijn negativisme, zijn haatdragendheid (die zo wonderlijk contrasteerde met zijn strijd voor de verdraagzaamheid), zijn totale ontkenning van andere aspecten van de menselijke werkelijkheid dan de rationalistische, tenslotte zijn invloed in sterke mate hebben doen verminderen en zelfs een deel van zijn vrienden zich van hem hebben doen afwenden, is een feit.

Maar een feit is tevens dat hij veel er heeft toe bijgedragen een nieuw soort geestelijke eenheid in Europa te bevorderen en dat die eenheid gedragen werd door een idee dat men in wezen humanistisch noemen moet: gebonden aan de positieve werkelijkheid van de mens die zijn eigen onafhankelijke staat, een leven voor eigen verantwoorde-lijkheid, nog ontdekken moest.

Voltaire heeft beter dan wie ook begrepen wat de mens verkleint, wat hem belet zichzelf te zijn en zichzelf te vinden. Zijn functie is geen creatieve maar een polemische geweest, niet vooral opbouwend, maar zuiverend. En als alle polemisten van dit soort, is hij aan zijn eigen functie ten onder gegaan.

Dat niet alleen: het opruimen van tabou's, het ridiculiseren van overleefde of onbegrepen en domme zeden en gewoonten, het relativeren van de erkende waarden heeft zich op alle terreinen voortgezet; de wetenschap nam toe, breidde zich uit, precies zoals men het had gehoopt, en vergrootte de macht van de mens, maar tegelijk daarmee werd ook zijn macht om te vernietigen groter.

Zijn verantwoordelijkheidsbesef hield daarmee geen gelijke tred. De achttiende eeuw zou eindigen met de oorlogen van de Revolutie, en de negentiende beginnen met die van het Keizerrijk.

Boven of voor de ware eenheid, ontstaat de begeerte naar een valse eenheid, die niet gegrondvest is op een concreet en diepdoorleefd en doordacht zelfbewustzijn, maar op een abstracte idee. De mens heeft in dat perspectief nog slechts een algemene betekenis, die helemaal los staat van wat werkelijk leven en ervaren is geweest. Niet dat „ik” mens ben speelt nog een rol, maar dat „wij” mens zijn. Dat wil zeggen dat een individuele waarde heeft moeten plaats maken voor een collectivistisch begrip dat alleen met een soortnaam is aan te duiden. Wie voortaan — en vooral sedert de Franse Revolutie — over „de mens” spreekt, heeft grote kans te worden misverstaan, wanneer hij althans het humanistisch beeld voor ogen heeft. Want van dit ogenblik af dateert ook

het humanistisch misverstand.

Wie „humanistisch” noemt, de erkenning van de „vrijheid, gelijkheid en broederschap” en het bereiken daarvan door de mensheid als hoogste doel stelt, kan ongetwijfeld gerekend worden tot de „progressieven”. Maar humanistisch is hij daarom nog niet, want het willen bereiken van een doel in de tijd verplicht hem tot het doen van een keuze in de tijd, overeenkomstig een bepaald systeem, aangezien de verschillende systemen onverenigbaar zijn. Hij houdt niet noodzakelijk op humanist te zijn, wanneer hij zulk een keuze doet. Maar wat hij daarmee bereikt, is niet datgene, waardoor de mens op een hoger plan voortleeft, het is dat waardoor de mensheid voortduurt. Het kan natuurlijk ook datgene zijn waardoor die mensheid gelukkiger wordt. Maar het „geluk” van het humanisme is niettemin een ander: het is verlost te zijn van een doem, niet omdat die doem niet meer bestaat, maar omdat de mens die doem als zijn eigen tragiek aanvaardt.

Niet om aan zijn doem te ontsnappen, maar om zijn zelfbewustzijn een waarde en een

vorm van grootheid te geven, zal zijn humanisme zich manifesteren als een opstandigheid, echter niet tegen zijn sterfelijkheid in de tijd, maar tegen zijn sterfelijkheid in de eeuwigheid: élatant voorbeeld van Nietzsche....

P. H. DUBOIS.

Het leven is te hard van geluiden,
De mensen doen te druk: —
Om een ander wat doms te beduiden
Verpraten ze hun eigen geluk!

In plaats van de vruchten te smaken,
Gooien ze elkaar met de schil,
Ze praten om maar leven te maken —
En de wereld is zelf toch zo stil!

Ze konden het eindelijk wel weten
Dat geeneen het in woorden vindt,
En dat, waar ze hun woorden vergeten,
Het leven pas waarlijk begint!

C. S. ADEMA VAN SCHELTEMA.

vijf en twintig jaar nationale reclasseringsdag

Hij die voldoende zelfkennis bezit en weet, dat hij niet staande is gebleven uit eigen kracht en eigen voortreffelijkheid, maar doordat hij onder gunstiger omstandigheden heeft geleefd dan zijn medemens, moge zich geroepen voelen zijn hulp te bieden aan die medemens, die door welke oorzaak dan ook met de justitie in aanraking is gekomen. Met het werk der reclassering staat of valt vaak het levensgeluk van een medemens.

Drs. J. Hk. HOORNWEG.

natuurlijk bewaart u de radiolezingen

Om U het bewaren mogelijk en het herlezen van de radiolezingen tot een genoegen te maken, is er een handig verzamelbandje te verkrijgen.

Aan dit linnen bandje, dat voorzien is van een gouden opdruk, zult U veel plezier beleven.

Als U nu bestelt kunt U profiteren van de lage prijs van f 1,95. Gireer het bedrag op postrekening 58 t.n.v. Humanistische Luisterkring het Woord van de Week te Utrecht.

kerstkamp

Onder leiding van de Heer en Mevr. Lageman wordt een kerstkamp gehouden. Aan dit kamp kunnen ook kinderen deelnemen. Voor kinderleiding zal worden zorggedragen.

Aanvang zaterdag 18 uur (met diner).

Einde maandag na diner. Prijs f 21,— per persoon. Bij voldoende deelname 2 dagen langer tegen f 6,— per dag.

Aanvragen en aanmeldingen bij „De Ark”, Belvédèrelaan 14, Nunspeet.

REGEN

Het heeft in de afgelopen zomer meer geregend dan wij gewenst hebben.

Maar de vakantiegangers, die ik gesproken heb, waren niet ontevreden, want in het algemeen zijn wij Nederlanders een gelijkmatig volk en op het stuk van klimaatwisselingen zijn we wel wat gewend. Bovendien neem ik aan, dat het de meeste mensen gaat zoals dat mij gaat en dat het hun maar weinig kan schelen welk weer het is, als ze maar niet hoeven te werken.

Hoe vaak hebben wij vrienden, familieleden en collega's beklagd, als wij van onze dagelijkse bezigheden opkijkende, zagen, dat het alweer stortte. „Ach ach, wat treffen ze het slecht”, zeiden we dan voldaan en wij waren verheugd, dat wij bij dit beestenweer nog niet bezig waren ons vakantiegeld op te maken. Maar als de beklagden dan weer boven water kwamen, bleken zij tot onze verbazing gebronsd en veerkrachtig en vol energie te zijn. Zij hadden een pracht vakantie gehad. „Maar al die regen dan?” informeerden wij. Daar hadden ze niets van gemerkt. Of niets, dat was teveel gezegd, maar toch maar heel weinig. Eigenlijk waren er maar twee of drie dagen geweest, dat ze moesten zeggen: „Waddeweer”.

Opmerkelijk is hierbij, dat ieder van onze kennissen er vast van overtuigd is, dat hij een bijzonder geluk heeft gehad. Dat verbaast hem niet, want hij treft het altijd heel bijzonder. Hij zegt er niet bij, dat het meer slimheid dan geluk is, maar aan alles kun je merken, dat hij in zijn diepste innerlijk de overtuiging meedraagt, dat hij op een behendige manier het Meteorologisch Instituut weet te verschalken. „Ik tref het altijd nogal met het weer”, zegt hij met een onuitstaanbaar zelfvoldane glimlach en met de intonatie van: „Ja, niet iedereen is natuurlijk zo handig, je moet het een beetje uitzoeken, hè, maar mij nemen ze niet daar in de Bilt.” Nou, mij ook niet. Om de eenvoudige reden, dat ik helemaal geen hekel heb aan regen en wind. Als ik in mijn herinnering naar de schoonste vakanties zoek, stuit ik op allerlei hoogtepunten, waarbij het waarachtig niet altijd fraai weer was. Bijvoorbeeld:

Tweemaal in mijn leven heb ik een week op het water doorgebracht. In die twee weken is het een dag helemaal droog geweest. Dat was een slechte dag. Voor mij, niet voor de muggen. De andere dertien dagen heb ik rillend zitten genieten, permanent doornat, gestriemd door regen- en windvlagen. Het was overheerlijk.

Een andere keer heb ik langs de Vlist gefietst. Dikke lauwe regendruppels vielen loodrecht naar beneden en vormden grote bellen in deze schilderachtige watering. En

wat is dan schoner dan aan het eind van de tocht een bak warme koffie te drinken in een herberg aan de Lek te Schoonhoven, als de goten nog lekken en een schuchtere zon over de rivier speelt?

En als ik verder zoek, lijkt het wel, alsof juist datgene in de herinnering is achtergebleven, wat niet als aanbevelenswaardig geldt.

Ik zie een gure herfstwind over het verlaten omgeploegde land bij Uithuizermeeden, een trieste, zwaarbewolkte lucht boven Veere op een zaterdagmiddag, een onweersbui op het Mirdummer klijf, een fietstocht door de motregen in een eindeloze polder.

Ajasses, zal nu misschien de lezer zeggen, die van al die wind en regen langzamerhand genoeg begint te krijgen, „wat een griezelige man, die pas plezier krijgt, als het slecht weer is”. Deze lezer heeft ongelijk. Want andere hoogtepunten zijn: een voortreffelijk slaapje, dat ik eens heb gedaan op (of in) De Hoge Veluwe, een lange reis over de Zeeuwse wateren onder een blakende zon en welvoorziene van kranten, lichte boekjes, bananen en melige peren.

Ach, je weet nooit vooruit, wat het hoogtepunt van een reisje of een vakantie zal blijken te zijn. Dat komt na een paar jaar gewoonlijk pas. Vermoedelijk zijn er heel andere factoren die dit bepalen dan het weer. Je maakt bijvoorbeeld een lange, dure reis langs tal van klassieke bezienswaardigheden. En waar droom je dan na drie jaar van? Misschien van een straathoek, waar je op een autobus hebt staan wachten of van die keer dat je een krant hebt gekocht. Dat was dan waarschijnlijk een van de ogenblikken, waarop een liefelijk persoon in de buurt was of waarop je spijsvertering uitzonderlijk goed werkte of waarop je buitengewoon wijsgerig of dom gestemd was en er niet aan dacht, dat het ooit nog eens 1984 zou worden en dat je kinderen misschien nog eens een atoombom moeten trotseren.

Nee, een geslaagde vakantie noch ook het geluk heeft iets met het klimaat uit te staan. De Congolezen maken minstens zoveel ruzie met elkaar als de Eskimo's en in het zonnige Californië zijn de echtscheidingen niet te tellen. En de gezelligste maand in ons goede vaderland is december met zijn mist en zijn regen.

Natuurlijk is het wel van belang, als de zon in de zomermaanden nu en dan eens schijnt. Maar dat gaat meer de fabrikanten van frisdranken aan en de exploitanten van buiten-café's en de pachters van strandterrassen. Ons mag het niet raken. Wij zeggen met J. C. van Schagen: „Zo regent de regen. Ik ga maar en ben”.

H. H.

lezingen voor de radio

zo.	2 okt.	VARA	9.45 uur	Prof. Dr. Libbe van der Wal: „En wat zegt een humanist daarvan?”
di.	4 okt.	AVRO	16.45 uur	Mevr. A. J. Groenman-Deinum: „Zij leiden een eigen leven”.
zo.	9 okt.	VARA	9.45 uur	Prof. Dr. D. Loenen: „Marcus Aurelius de wijsgeer op de troon”.
zo.	16 okt.	VARA	9.45 uur	Dr. H. Bongers: „Geen troost, maar niet troosteloos”.
zo.	23 okt.	VARA	9.45 uur	P. A. Pols: titel nog niet bekend.